

Румянцев Анатолій Павлович

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
Національний авіаційний університет*

Румянцев Анатолій Павлович

*доктор экономических наук, профессор,
професор кафедры международных экономических отношений и бизнеса
Национальный авиационный университет*

Rumiantsev Anatolii

*Doctor of Economics, Professor
National Aviation University
ORCID: 0000-0002-7531-654X*

Балабанова Галина Петрівна

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
Національний авіаційний університет*

Балабанова Галина Петровна

*кандидат философских наук, доцент,
доцент кафедры международных экономических отношений и бизнеса
Национальный авиационный университет*

Valabanova Galyna

*Candidate of Philosophy Sciences, Associate Professor
National Aviation University
ORCID: 0000-0002-6492-5497*

Ковбич Тетяна Костянтинівна

*аспірант кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
Національного авіаційного університету*

Ковбич Татьяна Константиновна

*аспирант кафедры международных экономических отношений и бизнеса
Национального авиационного университета*

Kovbych Tetiana

*Postgraduate Student of the
National Aviation University
ORCID: 0000-0001-8543-9386*

DOI: 10.25313/2520-2294-2022-7-8138

**ГЛОБАЛЬНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ
МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ**

**ГЛОБАЛЬНЫЕ И РЕГИОНАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ
МЕЖДУНАРОДНОЙ МИГРАЦИИ РАБОЧЕЙ СИЛЫ**

**GLOBAL AND REGIONAL TRENDS OF THE DEVELOPMENT
OF INTERNATIONAL MIGRATION OF LABOUR FORCE**

Анотація. У статті розглядаються сучасні глобальні та регіональні тенденції розвитку міжнародної міграції робочої сили. Визначається діалектичний зміст взаємозв'язку глобалізації та регіоналізації, суттєві риси їх генезису та фактори розвитку охоплених ними міжнародних міграційних потоків. Виокремлено основні еволюційні тенденції міжнародної міграції робочої сили. Зокрема, враховуючи вплив глобалізації та регіоналізації на всі сторони функціонування світових еміграційних процесів, можна виокремити наступні сучасні тенденції розвитку міжнародної міграції робочої сили, а саме: відбувається планетарна міжнародна міграція, що охоплює всі країни світового співтовариства; превалюючим вектором розвитку міжнародної міграції робочої сили є поповнення емігрантами ринків праці промислово розвинутих країн від менш економічно розвинутих; посилюється перелив кваліфікованих кадрів між розвинутими країнами; в умовах розширення процесу регіоналізації відбувається рух міграційних потоків як між окремими регіонами світового господарства, так і в межах останніх; в межах співпраці ЄС з країнами-кандидатами в члени ЄС постійно використовуються як традиційні так і нові форми міжнародної міграції робочої сили; постійно діють традиційні форми міжнародної міграції робочої сили між країнами окремих регіонів, зокрема ЄС; формуються передумови для становлення нових форм міжнародної міграції робочої сили, зокрема міграції науково-технічних кадрів; особливістю сучасних міграційних потоків є важливе їх наповнення активною молодіжкою складовою працівників, перш за все, які володіють навиками здійснення цифрових операцій; набувають гегемонії більшого розширення масштаби незаконних міграційних потоків до країн західної Європи, перш за все тих, які є членами ЄС; найбільш суттєвою та пріоритетною тенденцією сучасного розвитку міжнародної міграції робочої сили є всезростаюче її охоплення процесом діджиталізації, що знаходить свій прояв у переважному залученні висококваліфікованих фахівців, працівників ІКТ-сектору, фахівців з вищою освітою до індустріально розвинутих країн, що пов'язано з формуванням ефективних умов для швидкого нарощування та посилення їх міжнародної конкурентоспроможності; під впливом необхідності більш повного використання сучасних досягнень 4 індустріальної революції набуває подальшого розвитку та зростають обсяги мігрантів у міжнародній науково-технічній сфері; відбувається постійне зростання масштабів відтоку інтелектуального капіталу з країн, що розвиваються до промислово розвинутих держав, носіями якого є найбільш висококваліфіковані працівники, що як правило отримали вищу освіту та відповідну підготовку у себе на батьківщині. В якості важливої регіональної тенденції розвитку міжнародної міграції робочої сили на теренах західної Європи досліджені особливості співпраці в цьому напрямі України та ЄС в умовах агресії РФ проти нашої держави.

Ключові слова: глобалізація, регіоналізація, міжнародна міграція робочої сили, ринок праці Європейського Союзу, діджиталізація.

Аннотация. В этой статье рассматриваются современные глобальные и региональные тенденции развития международной миграции рабочей силы. Определяется диалектическое содержание взаимосвязи глобализации и регионализации, существенные черты их генезиса и факторы развития охваченных ими международных миграционных потоков. Выделены основные эволюционные тенденции международной миграции рабочей силы. В частности, учитывая влияние глобализации и регионализации на все стороны функционирования мировых эмиграционных процессов, можно выделить следующие современные тенденции развития международной миграции рабочей силы, а именно: происходит планетарная международная миграция, охватывающая все страны мирового сообщества; превалирующим вектором развития международной миграции рабочей силы является пополнение эмигрантами рынков труда промышленно развитых стран от менее экономически развитых; усиливается перелив обученных кадров между развитыми странами; в условиях расширения процесса регионализации происходит движение миграционных потоков как между отдельными регионами мирового хозяйства, так и в пределах последних; в рамках сотрудничества ЕС со странами-кандидатами в члены ЕС постоянно используются как традиционные, так и новые формы международной миграции рабочей силы; постоянно действуют традиционные формы международной миграции рабочей силы между странами отдельных регионов, в частности, ЕС; формируются предпосылки для становления новых форм международной миграции рабочей силы, в частности, миграции научно-технических кадров; особенностью современных миграционных потоков является важное их наполнение активной молодой составляющей работников, прежде всего обладающих навыками осуществления цифровых операций; приобретают все большее расширение масштабы незаконных миграционных потоков в страны западной Европы, прежде всего тех, которые являются членами ЕС; наиболее существенной и приоритетной тенденцией современного развития международной миграции рабочей силы является все возрастающий ее охват процессом диджитализации, что находит свое проявление в преимущественном привлечении высококвалифицированных специалистов, работников ИКТ-сектора, специалистов с высшим образованием в индустриально развитых странах, что связано с формированием для быстрого наращивания и усиления их международной конкурентоспособности; под влиянием необходимости более полного использования современных достижений 4 индустриальной революции приобретает дальнейшее развитие и возрастают объемы мигрантов в международной научно-технической сфере; происходит постоянный рост масштабов оттока интеллектуального капитала из развивающихся стран в промышленно развитые государства, носите-

лями которого являются наиболее высококвалифицированные работники, как правило, получили высшее образование и соответствующую подготовку у себя на родине. В качестве важной региональной тенденции развития международной миграции рабочей силы в западной Европе исследованы особенности сотрудничества в этом направлении Украины и ЕС в условиях агрессии РФ против нашего государства.

Ключевые слова: глобализация, регионализация, международная миграция рабочей силы, рынок труда Европейского Союза, дигитализация.

Summary. The article examines current global and regional trends in the development of international labor migration. The dialectical content of the relationship between globalization and regionalization, the essential features of their genesis and the factors of development of the international migration flows covered by them are determined. The main evolutionary trends of international labor migration are highlighted. In particular, taking into account the impact of globalization and regionalization on all aspects of the functioning of world emigration processes, the following modern trends in the development of international labor migration can be singled out, namely: planetary international migration is taking place, covering all countries of the world community; the prevailing vector of the development of international labor migration is the replenishment of the labor markets of industrially developed countries by emigrants from less economically developed ones; the overflow of qualified personnel between developed countries is increasing; in the context of the expansion of the regionalization process, migration flows occur both between individual regions of the world economy and within the latter; both traditional and new forms of international labor migration are constantly used within the framework of EU cooperation with candidate countries for EU membership; traditional forms of international labor migration between the countries of certain regions, in particular the EU, are constantly operating; the prerequisites for the formation of new forms of international labor migration, in particular the migration of scientific and technical personnel, are being formed; a feature of modern migration flows is their important filling with an active young component of employees, first of all, who have the skills to perform digital operations; the scale of illegal migration flows to the countries of Western Europe, above all those that are members of the EU, is becoming more and more extensive; the most significant and priority trend in the modern development of international labor migration is its ever-growing coverage of digitalization processes, which is manifested in the preferential attraction of highly qualified specialists, ICT sector workers, specialists with higher education to industrially developed countries, which is connected with the formation of effective conditions for rapid growth and strengthening of their international competitiveness; under the influence of the need for more complete use of modern achievements of the 4th industrial revolution, further development is taking place and the volume of migrants in the international scientific and technical sphere is increasing; there is a constant increase in the scale of the outflow of intellectual capital from developing countries to industrially developed states, the carriers of which are the most highly qualified workers who, as a rule, received higher education and appropriate training in their homeland. As an important regional trend in the development of international labor migration on the territory of Western Europe, the peculiarities of cooperation in this direction between Ukraine and the EU in the conditions of the aggression of the Russian Federation against our country are investigated.

Key words: globalization, regionalization, international labor migration, European Union labor market, digitalization.

Постановка проблеми. Полягає у доцільності дослідження нових чинників інтенсифікації глобальних і регіональних процесів та обґрунтування їх впливу на виникнення сучасних тенденцій розвитку міжнародної міграції робочої сили, ринку праці ЄС і можливостей застосування оптимальних механізмів регулювання цих явищ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В іноземній і вітчизняній науковій літературі існує велика низка досліджень процесів глобалізації, регіоналізації, міжнародної міграції робочої сили, світового ринку праці, спільного ринку праці ЄС. Значний внесок у наукову аргументацію передумов, рушійних сил, особливостей розвитку цих світогосподарських процесів зробили Адамс Дж., Білорус О. Г., Ваврищук Н. Г., Відякіна М. М., Гайдуцький А. П., Курунова Ю. О., Лібанова Е. М.,

Лук'яненко Д. Г., Маккензі Д., Маршал Р., Мора Дж., Остерхаммел Й., Петерсон Н. П., Рапопорт Г., Рибчук А. В., Річард Х., Стаканов Р. Д., Ступницький О. І., Тейлор Д., Філіпенко А. С., Фрідмен Т. та інші [1–4; 7–10; 12–14; 15; 16; 18; 19; 21–24]. Серед основних досліджуваних вченими проблем у цьому напрямі варто відмітити такі як аналіз регулювання міжнародної трудової міграції на глобальному та регіональному рівні; глобалізації і безпеки розвитку; вітчизняного міграційного капіталу; глобальної виробничої інфраструктури світового господарства; трудової міграції з України до ЄС; історії, теорії та політики міжнародних економічних відносин; міжнародної міграції; епохальності глобалізаційних процесів. Проте, сучасні аспекти взаємодії глобалізації, регіоналізації та міжнародної міграції робочої сили у контексті

існуючих, насамперед, військових, політичних, економічних, науково-технічних процесів цивілізаційного розвитку набувають нагальної потреби у їх всебічному дослідженні.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є дослідження сучасних тенденцій розвитку міжнародної міграції робочої сили, обумовлених інтенсифікацією, розгортанням глобалізаційних і органічно пов'язаних з ними регіональних процесів, притаманних країнам світу та обґрунтування інноваційних напрямів використання еміграційного потенціалу в межах ЄС у період інтернаціональної діджиталізації умов праці.

Виклад основного матеріалу. Однією з основних ознак виникнення та подальшого стрімкого розвитку глобалізації як якісно нової стадії сучасної еволюції людства є те, що вона ґрунтується на існуючому політичному, економічному, науково-технічному, фінансовому, екологічному, соціальному, міжнаціональному рівні функціонування країн світу, і об'єктивно охоплює, проникає та інтегрує всі напрями їх діяльності, та веде до їх формування як цілісної планетарної системи суспільного буття. Міжнародна міграція робочої сили пов'язана з формуванням, уповільненням розвитку націй та держави, є результатом комплексу економічних, політичних, культурних, соціальних та інших чинників та обумовлена різницею доходів в різних країнах, безробіттям, необхідністю пошуку роботи через різні причини (війни, стихійні лиха) [5, с. 79]. Серед причин, що впливають на міграцію, вирізняють неекономічні та економічні. До першої групи включаються політико-правові, релігійні, етнічні (з'єднання сімей і переїзд на історичну батьківщину), екологічні, освітньо-культурні, психологічні чинники. До економічних факторів слід віднести, насамперед, наявність країн із різним рівнем соціально-економічного розвитку, що викликає переміщення робочої сили з бідних країн до країн з високим рівнем життя; стан національного ринку праці й тенденції його розвитку; структурну перебудову економіки, яка супроводжується зростанням потреб у робітниках високої кваліфікації, з одного боку, та наявністю структурного безробіття, з іншого; зростання масштабів міграції капіталу, функціонування ТНК, спільних підприємств, тощо.

В умовах 4 науково-технічної революції значно розширився перелік причин міжнародної міграції: працівники, особливо у високотехнологічних секторах економіки розвинених країн, прагнуть задовольнити потреби самоактуалізації (безперервна

реалізація потенційних можливостей, здібностей і талантів). Рівень доходів населення достатньо задовольняє фізіологічні потреби у підтриманні органічних функцій, потреби у безпеці, надійності й захисті, саме тому в особистості є можливість задоволення пізнавальних потреб. При цьому до пізнавальних потреб варто віднести бажання вивчати культурні та соціальні особливості країни, можливість самостійного пізнання країни працевлаштування, що в транснаціональних компаніях є поширеною практикою, яка є одним зі стимулів працевлаштування та переваг роботи в компанії. Якщо в традиційних мотивах висококваліфікованих працівників в межах інтелектуальної міграції («відтік мізків») основними мотивами є високі рівні оплати праці, матеріального добробуту, реалізації талантів, здібностей, набутті фахового досвіду, забезпеченні родині вищого рівня добробуту та перспектив, прагненні до життя в економічно стабільному суспільстві з високим рівнем розвитку медичних та освітніх послуг [14, с. 93], то в умовах динамічної цифровізації пізнавальний мотив є одним з превалюючих для працівників.

В наш час особливої уваги набуває формування світового діджиталізованого ринку праці, який, на наш погляд, в окремих дослідженнях [17, с. 175], достатньо обґрунтовано розглядається як глобальний інтегрований цифровий простір, у межах якого відбувається взаємодія покупців і продавців робочої сили на основі функціонування міждержавного механізму регулювання попиту та пропозиції праці через online-дошки оголошень, сайти з пошуку роботи, веб-портали кадрових агенцій, електронні біржі праці, сайти компаній та соціальні мережі. З визначення впливає, що діджиталізація сприяла формуванню інтегрованого цифрового трудового ринку, в межах якого пришвидшується взаємодія покупців і продавців праці завдяки технологіям на національному та міжнародному рівні. В результаті міграція трудових ресурсів стає більш динамічною.

В економічній літературі [20, с. 84] відмічають важливість міжнародної міграції в контексті глобалізації — розширення, поглиблення та прискорення міжнародних зв'язків в усіх аспектах життя соціуму. В цьому контексті діджиталізація, на нашу думку, сприяє глобалізації та процесам розширення міжнародних економічних відносин, а як наслідок — міграції трудових ресурсів та потенціалу міграції. При цьому «потенціал міграції» у літературі трактується як можливий на певний момент чисельність населення, яка може виїхати з країни проживання за умови збереження значущості та

структури різних чинників. Серед чинників діджиталізація займає одне з провідних місць, особливо серед молоді, адже розширює потенціал міграції саме осіб віком 15–24 роки, для яких характерним є швидкість освоєння нових цифрових навиків.

Важливим орієнтиром діалектичного взаємозв'язку між рухом та масштабами міжнародних міграційних потоків і розгортанням глобалізації може слугувати градація етапів розвитку останньої, яку наприклад, запропонував Т. Фрідмен [16, с. 128], йдеться про такі по часу дії етапи глобалізації як 1.0; 2.0; 3.0 та 4.0. Стосовно виділених етапів глобалізації доцільно, насамперед, простежити специфіку, органічно пов'язані з ними напрямів та обсягів міжнародної міграції робочої сили, в тому числі, і з регіонів України. Так, етап глобалізації 1.0 діяв до 1 світової війни та характеризувався зростанням обсягів зовнішньої торгівлі товарів між країнами світу. Це було, безумовно, також і наслідком руху значних міжнародних міграційних потоків та інтенсивним використанням праці емігрантів. Перший етап глобалізації 1.0 пов'язаний з промисловою революцією, яка відбувалася в Європі в останній третині XVIII — середині XIX століття, внаслідок чого відбулося органічне зростання накопиченого капіталу та утворення «відносного перенаселення», а тому — масову міграцію з Європи до Північної Америки, Австрії, Нової Зеландії. На цьому етапі було започатковано формування світового ринку праці, яке сприяло економічному розвитку в країнах імміграції, адже задовольняло гостру потребу цих країн в трудових ресурсах в умовах високих темпів накопичення капіталу та відсутності резерву залучення робочої сили. Формування світового ринку праці також сприяло колонізації малозаселених районів землі та втягувало в систему світового господарства нових країн. Зокрема, в цей час лише з західних регіонів України до США виїхало понад 200 тис. осіб, а до південної Америки біля 300 тис. чоловік [10, с. 159].

Глобалізація 2.0 відбувалася в межах середини XX століття. Її суттєвою рисою було широке впровадження у виробництво товарів масового вжитку. В цей час суб'єктами глобалізаційних відносин стають міжнародні організації, у тому числі міжнародна організація праці (МОП) та міжнародна організація з міграції (МОМ), а також спостерігається інтенсифікація з діяльності багатонаціональних підприємств. Цей етап глобалізації пов'язаний з міжнародним переміщенням трудових ресурсів, нагромадження капіталу, через що посилюється нерівномірність цього процесу

в рамках світового господарства. Високий рівень передового виробництва та капіталу в розвинених країнах (США, Великобританія тощо) зумовлює підвищений попит на додаткову робочу силу, стимулює імміграцію з менш розвинених країн (відсталі країн Європи, Індії, Китаю тощо). За цих умов змінюється структура та кваліфікаційний склад мігрантів. В цей період з України до США, Канади, Західної Європи та інших країн емігрувало до 400 тис. чоловік [10, с. 159].

Дія глобалізації 3.0, або «гіперглобалізації» охоплює кінець XX та початок XXI століття. Її характеризують швидкий розвиток різноманітних форм міжнародного виробництва, міжнародних виробничих мереж, появою нових форм науково-технічної інтеграції, налагодження прямих зв'язків іноземних партнерів у інноваційній та фінансовій сфері. Суб'єктами міжнародної співпраці стають, безпосередньо, працівники, фахівці, виконавці інформаційних, технологічних та комунікативних замовлень зарубіжних компаній. Основним напрямом української еміграції, в цей час, є виїзд кваліфікованих кадрів. Відбувається відтік інтелектуального потенціалу з нашої країни до США — 52 тис. осіб, Західної Європи- 146 тис., до Ізраїлю- 230 тис. осіб [32].

У наш час відбувається перехід до етапу глобалізація 4.0 ознаками якої, передусім, є роботизація та комп'ютеризація усіх виробничих процесів, значне зростання сфери послуг та її частки у створенні світового ВВП. Так, у промислово розвинутих країнах США, Канади, ЄС і Японії частка послуг у ВВП становить понад 70% [6, с. 20]. Щодо міжнародної міграції робочої сили, то треба відзначити:

- зростання ролі інтелектуальної міжнародної міграції робочої сили;
- формування інтелектуального світового ринку праці;
- зростання діджиталізації в цілому умов праці емігрантів у світовому просторі.

В цілому, цей етап зумовлений науково-технічним прогресом, монополізацією міжнародних ринків праці та капіталу, процесами інтернаціоналізації та інтеграції. Основні риси цього етапу: ріст внутрішньоконтинентальної міграції, зокрема в Європі та Африці, зростання попиту з боку сучасного виробництва на висококваліфіковану робочу силу, інтенсифікація міжнародної інтелектуальної міграції робочої сили і посилення державної та міждержавної трудової міграції.

Характерною ознакою цього етапу слід також вважати сучасну військово-політичну ситуацію

у світі і, зокрема, в нашій країні, яка спричинила масове переселення наших співвітчизників до країн світу. За період з лютого 2022 року по теперішній час до країн світу виїхало понад 7 млн. чоловік з України. За оцінками на основі загальнонаціонального опитування МОМ, з різних регіонів у межах України виїхала така кількість людей: 2 344 936 — схід, 1 936 839 — Київ та область, 1 302 022 — північ, 485 829 — південь, 220 243 — центр, 187 854 — захід. В тому числі до Польщі 2 144 244, до Румунії 555 021, до Молдови 371 104, до Угорщини 324 397, до Словаччини 256 838. Серед них є значна частина переселенців високоінтелектуальних фахівців, що становить майже 7 тисяч осіб. 60% з них заявили, що через російське вторгнення були змушені переїхати в інше місто, зокрема, 46% — мігрували всередині України. Найчастіше переїжджали ІТ-фахівці з Харкова (87%) і Чернігова (89%), а також з Києва (80%). Помітно рідше із Сум — 56%. Близько половини ІТ-фахівців залишили Одесу, Миколаїв, Херсон, Запоріжжя. Із Дніпра через війну виїхало лише 38%. За кордон переїхали 14% опитаних. У Польщу 35%, у Німеччину 10% [24, с. 457].

Для сучасної міграційної ситуації у світі характерним є формування взаємозалежності між промислово розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, коли перші надають другим робочі місця і можливість заробітку у своїх країнах, а другі служать постачальником робочої сили, якої потребують розвинені країни. Істотний вплив на потоки міжнародної міграції та грошових переказів надавали такі фактори [11, с. 112]:

- нерівномірне відновлення економічного зростання в розвинених країнах;
- зниження цін на нафту та зміцнення долара по відношенню до деяких національних валют;
- посилення імміграційного контролю в країнах, з яких відправляються значні обсяги грошових переказів мігрантів;
- конфлікти, що призвели до формування потоків вимушеної міграції.

Важливою рисою глобалізаційного розвитку міжнародної міграції робочої сили в наш час є широке впровадження заходів по діджиталізації умов праці емігрантів. Діджиталізація як процес цифрової трансформації економіки та суспільства впливає на переміщення трудових ресурсів як в межах країни, так і в міжнародному масштабі. Розвиток економіки знань та інформаційного суспільства завдяки цифровим технологіям призвів до динамічного розвитку технологічних секторів економіки, проникнення ІКТ у всі галу-

зі, як наслідок — до нових професій, нових форм і способів працевлаштування. Діджиталізація суттєво вплинула на традиційні способи пошуку роботи, найму, умови праці, розширивши потенціал міжнародної міграції робочої сили в окремих секторах економіки. Процеси цифровізації змінили глобальну географію та розподіл праці, закономірності мобільності персоналу та міграції. Мобільність праці суттєво трансформувалася, набуваючи нових якостей завдяки поширенню цифрових технологій по всьому світу. Діджиталізація є важливим фактором сучасної трансформації праці та її мобільності, а тому потребує детального вивчення механізму впливу на потенціал міжнародної міграції робочої сили. Цифрові технології та інфраструктура змінили існуючі робочі місця, створивши нові зміни, які відбуваються з просторовими та часовими перетвореннями і впливають на мобільність робочої сили.

В цілому, враховуючи вплив глобалізації та регіоналізації на всі сторони функціонування світових еміграційних процесів, можна виокремити наступні сучасні тенденції розвитку міжнародної міграції робочої сили, а саме: відбувається планетарна міжнародна міграція, що охоплює всі країни світового співтовариства; превалюючим вектором розвитку міжнародної міграції робочої сили є поповнення емігрантами ринків праці промислово розвинутих країн від менш економічно розвинутих; посилюється перелив кваліфікованих кадрів між розвинутими країнами; в умовах розширення процесу регіоналізації відбувається рух міграційних потоків як між окремими регіонами світового господарства, так і в межах останніх; в межах співпраці ЄС з країнами-кандидатами в члени ЄС постійно використовуються як традиційні так і нові форми міжнародної міграції робочої сили; постійно діють традиційні форми міжнародної міграції робочої сили між країнами окремих регіонів, зокрема ЄС; формуються передумови для становлення нових форм міжнародної міграції робочої сили, зокрема міграції науково-технічних кадрів; особливістю сучасних міграційних потоків є важливе їх наповнення активною молоддю складовою працівників, перш за все, які володіють навиками здійснення цифрових операцій; набувають дедалі більшого розширення масштаби незаконних міграційних потоків, до країн західної Європи, перш за все тих, які є членами ЄС; найбільш суттєвою та пріоритетною тенденцією сучасного розвитку міжнародної міграції робочої сили є всезростаюче її охоплення процесам діджиталізації, що знаходить свій прояв у пере-

важному залученні висококваліфікованих фахівців, працівників ІКТ-сектору, фахівців з вищою освітою до індустріально розвинутих країн, що пов'язано з формуванням ефективних умов для швидкого нарощування та посилення їх міжнародної конкурентоспроможності; під впливом необхідності більш повного використання сучасних досягнень 4 індустріальної революції набуває подальшого розвитку та зростають обсяги мігрантів у міжнародній науково-технічній сфері; відбувається постійне зростання масштабів відтоку інтелектуального капіталу з країн, що розвиваються до промислово розвинутих держав, носіями якого є найбільш висококваліфіковані працівники, що як правило отримали вищу освіту та відповідну підготовку у себе на батьківщині.

Розширення міграційних потоків в глобальному масштабі визначають тенденції формування єдиного світового ринку праці. До них можна віднести: взаємозалежність національних економік, що сприяє становленню цілісної системи взаємодіючих національних ринків робочої сили; посилення процесів взаємопроникнення національних ринків праці в єдину світову ринкову екосистему; поширення доступу до єдиного ринкового Інтернет-простору; розширення впливу цифрових компаній, що генерують нові робочі місця; систематичне переміщення висококваліфікованої робочої сили у країни з високим рівнем технологізації, що призводить до поглиблення технологічної спеціалізації в глобальних масштабах; зміна якісних характеристик ринку праці, тобто підвищення вимог до рівня освіти та кваліфікації; зближення культур у процесі трансформації структури цінностей і норм поведінки працівників; зміна способу життя, праці, ставлення до вільного часу, і у зв'язку з цим, діджиталізація форм і способів зайнятості; виникнення системи online-платформ, що сприяють міждержавним трансакціям у сфері праці та зайнятості [14, с. 63].

Характерною тенденцією глобалізації міжнародної міграції робочої сили є швидке зростання масштабів міграційних потоків на регіональному рівні. Передусім, це стосується регіону західної Європи та, безпосередньо, країн Європейського Союзу як якісно вищого рівня інтеграційного угруповання держав світу. Глобалізація, цифровізація економіки та міждержавна регіоналізація значною мірою зумовили інтенсифікацію процесів міжнародної міграції, що, для прикладу, в межах ЄС потребувало інтеграції ринків праці з метою задоволення їх потреб у вільному переміщенні робочої сили. На сьогоднішній день перед багатьма

державами світу особливо гостро постає проблема розробки та успішної реалізації політики інтеграції мігрантів. Адже саме інтеграція мігрантів у приймаюче суспільство уможливить повноцінне використання їх людського потенціалу та дозволить запобігти соціальній напруженості й міжнародним конфліктам. Проведення ефективної інтеграційної політики необхідне для забезпечення соціально-економічного розвитку і стабільності держав-реципієнтів мігрантів.

У процесі розробки спільної імміграційної політики Рада юстиції та внутрішніх справ прийняла Загальні основні принципи політики інтеграції іммігрантів в ЄС у листопаді 2004 року. Ці загальні 11 принципів інтеграції мігрантів підкреслюють, що інтеграція є динамічним, двостороннім процесом взаємного розміщення всіма іммігрантами та резидентами, і передбачає повагу до основних цінностей ЄС [25]. Інтеграцію мігрантів можна широко визначити як: 1) процес, за допомогою якого мігранти стають прийнятими в суспільство, як окремої особи, так і групи; 2) двосторонній процес адаптації мігрантів і приймаючих суспільств, що передбачає врахування прав та обов'язків мігрантів і приймаючої сторони, суспільства, доступу до різних видів послуг і ринку праці, а також визначення та поваги до основного набору цінностей, які пов'язують мігрантів та приймаючі спільноти спільною метою [30]. Результати інтеграції залежать від багатьох факторів, включаючи країну походження, контекст приймаючої спільноти та рівень кваліфікації іммігрантів.

На сьогодні Європейським Союзом задекларовано трактування інтеграції як динамічного двостороннього процесу взаємного пристосування іммігрантів та громадян країн-членів. Поряд з тим, у державній політиці деяких скандинавських країн (напр., Норвегії) інтеграція етнічних меншин визначається одночасно як мета, і як процес. Тобто інтеграція виступає як ідеальна мета державної політики (якість життя, рівні можливості). Разом з тим, це є процес, який повинні проводити владні структури всіх рівнів шляхом вироблення і реалізації відповідних заходів. Спільним для більшості країн Європи і Скандинавії є розуміння обов'язку і відповідальності приймаючої країни, котра повинна забезпечити іммігрантам можливість брати участь в усіх сферах суспільного життя (економічній, соціальній, громадянській та ін.). Водночас іммігранти повинні бути активними суб'єктами інтеграції, а також поважати фундаментальні норми і цінності приймаючого суспільства, не втрачаючи власної ідентичності.

В умовах діджиталізації та динамічного проникнення технологій у публічно-приватний і суспільний сектор, виникає потреба цифрової інтеграції та формування спільного цифрового простору, який би сприяв вільному переміщенню трудових ресурсів, надання можливості кожному громадянину, незалежно від соціально-демографічних характеристик, можливості потенційного працевлаштування та зайнятості у галузях з високим рівнем доходів. Діджиталізація суттєво розширює потенціал міграції робочої сили, надаючи можливість отримати високі доходи у високотехнологічних, інноваційних галузях. З іншого боку, відсутність регулювання, механізмів захисту зайнятих у таких секторах зумовлює ряд ризиків, пов'язаних з загрозами діяльності у цифровому просторі. Саме тому ЄС формує правові основи функціонування економічних агентів у цифровому середовищі, уніфікуючи базові принципи та цінності для сприяння зайнятості, захисту прав громадян, приватних компаній та урядових установ.

Дефіцит трудових ресурсів ЄС через старіння населення, скорочення народжуваності, зміну вікової структури зумовлював потребу країн-членів у залученні та інтеграції мігрантів у національні ринки праці. Це призвело до створення спільного ринку праці ЄС. Діджиталізація зумовила вирішення проблеми дефіциту трудових ресурсів через автоматизацію робочих місць, розширивши потенціал міжнародної міграції завдяки спрощенню умов праці. Специфіка що притаманна формуванню міграційного потенціалу на спільному ринку праці ЄС наведена на рис. 1.

Міжнародна міграція робочої сили протягом десятиліть була способом подолання дефіциту трудових ресурсів в країнах ЄС у зв'язку з різними причинами, однією з яких є пошук працівниками кращих умов роботи та вищого рівня оплати праці. Незважаючи на відмінності у обсягах та характеристиках наведених потенціалів міграційних потоків, громадяни країн ЄС історично переміщувалися з менш безпечних у більш розвинути регіони. Економічне зростання, дефіцит трудових ресурсів ринків праці, політична нестабільність, оплата праці є одними з основних факторів європейської міграції.

Особливості потенційної міграції робочої сили завдяки діджиталізації змінюються через розуміння країнами ЄС важливості ІКТ сектору як драйверу економічного росту, який суттєво сповільнився з початку кризи 2008–2009 років. Якщо раніше для громадян інших країн міграція була способом отримання більшого доходу за рахунок

переміщення у розвинені країни ЄС, то розвиток ІКТ як драйвер росту стає новим центром тяжіння трудових ресурсів, особливо для громадян, які володіють технологічними і цифровими навиками, які розуміють потенціал отримання вигід від зайнятості у високотехнологічних секторах.

Інтеграція країн ЄС посилилася завдяки розвитку технологій, зумовлюючи потребу країн-членів у вирішенні ряду викликів, які постали через поширення технологій, та вочевидь впливають на міграційні потоки. Для прикладу, ЄС приймає Цифрову стратегію до 2050 року з метою формування єдиного цифрового простору на основі власних стандартів взаємодії економічних агентів з чітким акцентом на даних, цифровій інфраструктурі і технологіях. Починаючи з 2014 року Європейська Комісія зробила ряд заходів для сприяння розвитку економіки, що забезпечує гнучкість даних, таких як Положення про вільний обіг персональних даних, Закон про кібербезпеку, Директива про відкриті дані, Загальне положення про захист даних. У 2018 році Європейська Комісія вперше представила стратегію штучного інтелекту та узгодила скоординований план з державами-членами для впровадження етичних стандартів поведінки у цифровому просторі [31].

Діджиталізація зумовила потребу у впровадженні європейських цінностей та стандартів у міжнародний Інтернет-простір для забезпечення основних прав громадян різних країн, таких як захист даних або недискримінація, впровадження принципів технологічності, мережевого нейтралітету та включеності з метою розвитку цифрової екосистеми на основі єдиного цифрового ринку. Цифрова трансформація ЄС відбувається в таких основних напрямках: цифрові навички, цифрова інфраструктура, цифровізація підприємств та державних послуг [26]. Це означає, що діджиталізація неодмінно позначається на міжнародній міграції робочої сили, а розвиток єдиного цифрового ринку ЄС забезпечуватиме захист трудових ресурсів в різних аспектах (безпека та захист даних, розвиток цифрових навиків, надання рівних можливостей працевлаштування для громадян різних країн).

Центральними елементами європейської цифрової стратегії є Закон про цифрові ринки та Закон про цифрові послуги, які гарантують справедливість, прозорість, чесність діяльності приватних онлайн-платформ, що функціонують в межах цифрових ринків, в тому числі цифрового ринку праці [27]. Відтак, Закон про цифрові ринки забезпечує формування справедливого бізнес-середовища для бізнес-користувачів, які пропонують свої по-

слуги (фактично працю) на онлайн-платформах. Єдиний цифровий ринок ЄС передбачає формування мережі електронних (цифрових) навичок (eSkills), в тому числі у країнах Східної Європи [28]. Мережа eSkills зосереджена на розробці та реалізації національних стратегій цифрових навичок у країнах-партнерах Східного партнерства, зокрема шляхом створення національних коаліцій для цифрових робочих місць, беручи до уваги «коаліцію цифрових навичок та робочих місць» ЄС. Ключовими учасниками розвитку мережі є Міністерства, відповідальні за освіту, працю та економічний розвиток країн.

Поряд з трансформацією професійних напрямів емігрантських потоків відбувається зміна їх структури в сторону збільшення висококваліфікованих молодих фахівців. Це зумовлено тим, що мігранти більше не є вихідцями типових слаборозвинених сільських районів, які залучаються як дешева робоча сила з низьким рівнем кваліфікації у масових масштабах на виробництві, промисловості або аграрному секторі. Механізми міграції за останні двадцять років більш складні, зважаючи на структурні зрушення та переважання сервісного сектору в економіці країн ЄС. Впровадження технологій у всі сфери життя зумовило автома-

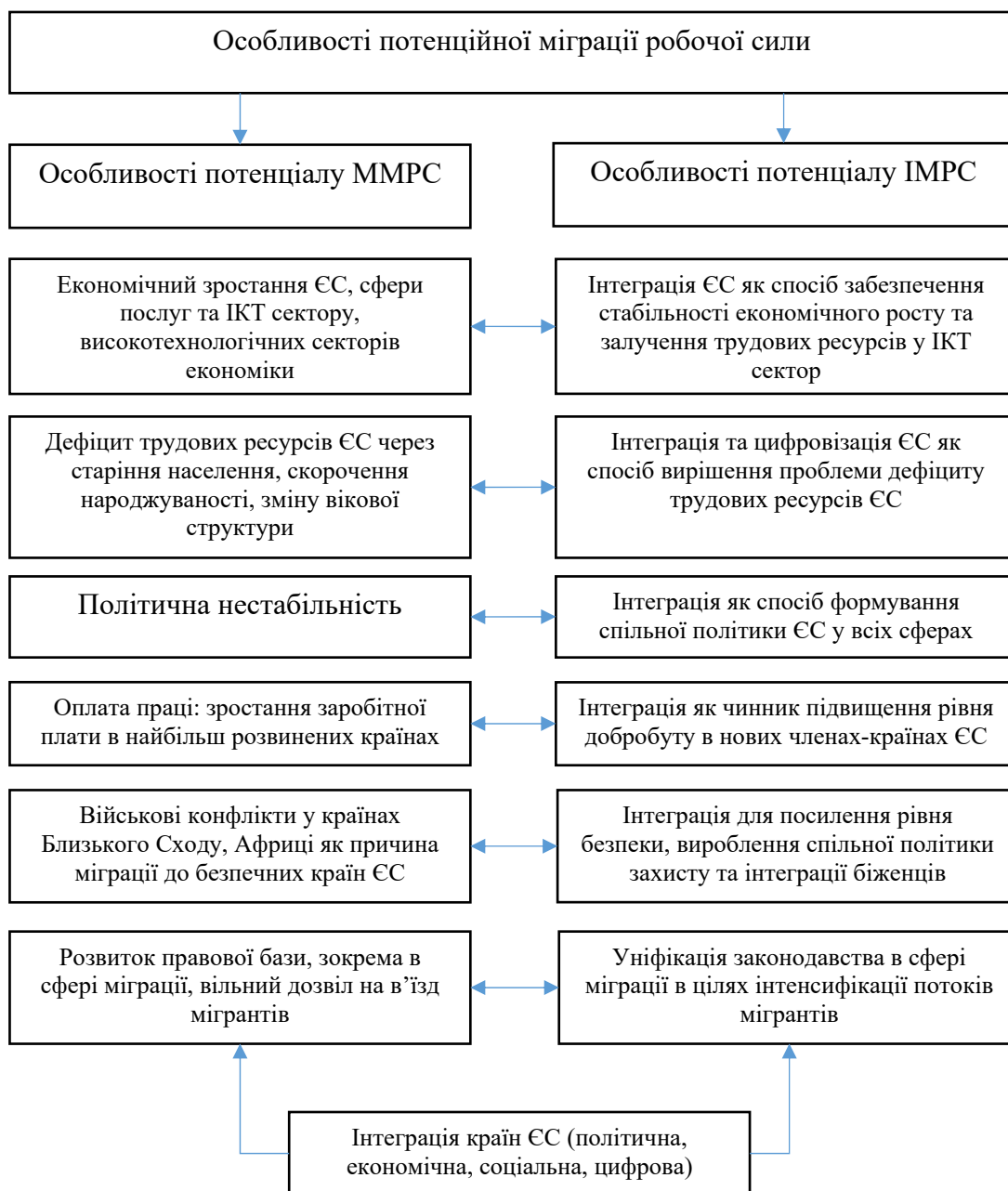

Рис. 1. Особливості потенційної міграції робочої сили в умовах діджиталізації

Джерело: розроблено авторами

тизацію, яка в свою чергу скоротила рівень потреби у класичних робітниках та зумовила ріст потреби на професії у нових підгалузях економіки. Крім того, сучасні міграційні потоки більше не організовані відповідно двостороннім угодам між країнами для задоволення вимог трудомістких секторів економіки. Технологічні інновації та глобалізація, поряд з розвитком національно-специфічних інституційних налаштувань, що регулюють ринки праці у північних країнах, створили набагато складніший ландшафт можливостей та працевлаштування для потенційних мігрантів з південної Європи та інших частин ЄС.

Сьогодні ефективність інтеграції на ринку праці приймаючої країни все більше залежить від відповідності мігранта специфічним вимогам ринку праці окремої країни, зокрема від відповідності його комплексу й набору навиків потребам роботодавців. Відповідно, потенціал працевлаштування некваліфікованих мігрантів скорочується, які найбільш вразливі до збільшення рівня безробіття. Це також зумовлює тиск на високоосвічених працівників, які повинні пристосуватися до специфічних вимог ринку праці завдяки навичкам, високого рівня спеціалізації у нових високотехнологічних галузях європейських економік. Ще одна тенденція — потенційні південні мігранти сьогодні формують групу, менш схильну до міграції, оскільки вони можуть отримувати незначні вигоди у країнах призначення. Остання особливість міграційної структури — наявність великої кількості східноєвропейців на ринку праці північних європейських країн, що являє собою незрозумілу конкуренцію за наявні робочі місця та значно обмежує потенційний попит на працю фахівців південних країн.

Особливістю сучасних еміграційних складових є нові форми організації праці (самозайняті та позаштатні працівники), які особливо популярні у Сполучених Штатах Америки, Нідерландах, Німеччині, Франції та інших країнах ЄС. Сьогодні поняття якості зайнятості включає в себе гідну заробітну плату, забезпечення охорони праці та безпеки, прийнятні умови праці, можливості навчання та просування.

Суттєвою тенденцією розвитку міжнародних міграційних потоків за масштабами та якісними показниками, починаючи з 2014 року по теперішній час став вимушений виїзд, передусім до ЄС громадян нашої держави, у зв'язку з агресією РФ проти України. Треба також відмітити, що в цілому за даними Міністерства соціальної політики України, у 2019 році налічувалося 3,2 млн. трудових мігрантів. В окремі періоди під час сезонних

робіт було 7–9 млн. мігрантів. У той же час на постійне проживання за кордон виїхало 11 тис. 311 осіб, а повернулося — 1 тис. 996 осіб. У 2020 році, за даними голови Національного банку України, було близько 3 млн. трудових мігрантів. Протягом року до країни повернулися 400–500 тисяч людей, але переважно через пандемію COVID-19. Країни Євросоюзу закривалися на локдаун, люди втрачали роботу та змушені були повертатися. На постійне місце проживання за кордон минулого року виїхало 3 тис. 259 українців. Також із-за пандемії цифра знизилася. У 2021 році, за даними Інституту демографії та соціальних досліджень, кількість трудових мігрантів становить 2,5–3 млн. [33].

Серед нових організаційних форм праці закордоном, які також необхідно віднести до використання еміграційного потенціалу країн-донорів, слід відмітити дистанційну роботу шляхом залучення для її виконання цифрових засобів. В цілому цифровізація впливає на ринки праці в таких напрямках:

- створення робочих місць: нові сектори, нові продукти, нові послуги;
- зміна робочих місць: цифровізація, людський / інтелектуальний інтерфейс машин, нові форми управління;
- відсутність потреби у конкретних професіях завдяки автоматизації;
- зміщення у працевлаштуванні завдяки розвитку та поширенню цифрових платформ, краудсорсингу та економіки спільного користування.

Для прикладу цифрові платформи формують нову форму імміграції — цифрову, віртуальні кордони практично повністю відкриті, працівники з високим рівнем навиків мають можливість працевлаштування віддалено. Серед прикладів, цифрова торгова платформа Амазон, що дає змогу вести бізнес з будь-якої точки світу віддалено, а отже є формою радикальної лібералізації ринку праці. Зростання рівня електронної комерції може зумовити центральну роль цифрових платформ у майбутньому для забезпечення зайнятості.

Європейський фонд покращення умов життя та праці [29] (Eurofound 2015) проаналізував «нові форми зайнятості», які розвиваються в Європі, які більш-менш радикально перетворюють традиційні відносини між роботодавцем та працівниками. На підставі аналізу Європейського фонду визначено дев'ять основних тенденцій у цих нових формах зайнятості, що мають важливі наслідки з точки зору умов праці та ринку праці:

- 1) спільне використання працівників, де окремих працівників спільно найнятий групою роботодав-

- ців для задоволення потреб відділу управління персоналом різних компаній, що забезпечує постійну повну зайнятість працівника;
- 2) спільне використання робочих місць, де роботодавець наймає двох або більше працівників для спільного виконання певних завдань та робіт, поєднуючи два або більше робочих місця в одному повному робочому місці;
 - 3) тимчасове управління, в якому висококваліфіковані експерти наймаються тимчасово для конкретного проекту або для вирішення конкретної проблеми, тим самим інтегруючи зовнішні можливості управління в роботі організації;
 - 4) випадкова робота, де роботодавець не зобов'язаний регулярно надавати роботу працівникові, але має гнучкість у виклику працівника на вимогу;
 - 5) мобільна робота на базі ІКТ, де працівники можуть виконувати роботу з будь-якого місця в будь-який час, що підтримується сучасними технологіями;
 - 6) ваучерна робота, де трудові відносини базуються на оплаті послуг за ваучером, придбаним уповноваженою організацією, яка забезпечує оплату та соціальне забезпечення;
 - 7) портфельна робота, де самозайняті фахівці виконують індивідуальні роботи для великої кількості клієнтів, використовуючи онлайн-платформи для пошуку клієнтів, формуючи робочі місця для кожного;
 - 8) краудзайнятість, де онлайн платформа з'єднує роботодавців та працівників, які виконують завдання роботодавців;
 - 9) спільна робота, де фрілансери, самозайняті або мікропідприємства працюють для подолання обмежень та професійної ізоляції з використанням цифрового середовища для пошуку роботи.

Eurofound запропонував класифікацію цих нових форм зайнятості для виділення таких характеристик ринків праці як інтенсивність трудових відносин та статус працівників.

З точки зору умов праці, цифрові платформи зараз сприяють розвитку паралельного ринку праці, який є ультра-гнучким, з працевлаштуванням, регульованим без використання контракту. В рамках цієї форми зайнятості більше не існує жодного трудового договору, ні стандартів заробітної плати, або правил робочого часу або норм, що стосуються робочого дня, робочого місця, навчання, доступу до профспілок або колективних дій. Працівник — або, скоріше, «партнер» — належить до цієї віртуальної спільноти, управляє власною зайнятістю на підставі договору самозайнятості, відповідає за власний соціальний захист (безробіття, пенсія, на-

дання виплат у зв'язку з хворобою), забезпечення безпеки. Крім того, статус праці залишається неформальним, а зайнятість залежить виключно від власної відповідальності та навиків, компетентності. Ця форма договірної зайнятості набирає популярності надзвичайно швидко. Десятки тисяч нових позаштатних працівників реєструються на таких платформах, як на Uber, або Airbnb тощо. Часто діяльність фахівця знаходиться за межами закону, що потребує законодавчих ініціатив.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Тенденції розвитку міжнародної міграції робочої сили, що обумовлені інтенсифікацією глобальних та регіональних процесів, в цілому, відображають сучасний стан та нові можливості використання сукупного трудового потенціалу країн світової спільноти. Як пріоритетну та всеохоплюючу серед досліджуваних тенденцій, треба виділити діджиталізацію. Її основним спрямуванням є підвищення ефективності використання глобального потенціалу міжнародної міграції робочої сили, який значно розширюється завдяки формуванню регуляторних механізмів захисту мігрантів у високотехнологічних секторах та цифровому просторі. Формування правової бази, що регулює цифровий простір в межах ЄС на основі інтеграції в різних країнах єдиних норм, принципів та стандартів взаємодії, сприятиме залученню висококваліфікованих мігрантів, захисту їх прав, наданню рівного доступу до галузей з високим рівнем доходів, впровадженню законодавчо визначених наборів цифрових навиків. Уніфікація правової бази регулювання цифрового середовища здійснюється також для створення інтеграційного спільного ринку праці ЄС, який конкурує з американським та азійськими ринками праці. Розвиток ІКТ сектору сприяв вирішенню проблеми дефіциту трудових ресурсів в країнах-членах ЄС завдяки автоматизації робочих місць, став новим центром тяжіння висококваліфікованих мігрантів завдяки високому рівню оплати праці. Структура міграційних потоків трансформується, адже відтепер зростає рівень переміщення молодих та освічених фахівців в пошуках кращих умов роботи. У якості перспектив наукових досліджень міжнародної міграції робочої сили можна виокремити необхідність аналізу впливу широкого впровадження цифрової економіки, зокрема, за рахунок використання емігрантського потенціалу, з метою зміцнення конкурентоспроможності регіонів, інтеграційних угруповань, країн, різних представників бізнесу на світових ринках товарів, послуг, інтелектуальної власності, фінансів, інновацій у всіх сферах суспільного виробництва.

Література

1. Білорус О. Г., Лук'яненко Д. Г. Глобалізація і безпека розвитку. О. Білорус, Д. Лук'яненко. 2007. 733 с.
2. Ваврищук Н. Г. Еміграція робочої сили з України: теоретико-методологічні аспекти [Електронний ресурс] / Н. Г. Ваврищук. 2006. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7056/Vavryshchuk_Emhratsiia_robocnoi_syly.pdf?sequence=1&isAllowed=y
3. Трудова міграція з України до ЄС: макроекономічний вимір [Текст]: монографія / М. М. Відякіна, Р. Д. Стаканов; Ін-т міжнар. відносин, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К.: ДКС, 2011. 198 с.: рис., табл. Бібліогр.: С. 162–179. 300 прим. ISBN 978-966-2339-31-4
4. Гайдуцький А. Міграційний капітал в Україні: прихована реальність [Текст] / А. Гайдуцький // Дзеркало тижня. 2007. № 15. С. 1, 8.
5. Дембіцька А. В. Основні етапи міжнародної міграції робочої сили / А. В. Дембіцька // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. 2013. Т. 18, Вип. 4(1). С. 149–152. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vopu_econ_2013_18_4\(1\)_39](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vopu_econ_2013_18_4(1)_39)
6. Курунова Ю. О. Міжнародна міграція робочої сили як чинник економічного розвитку країн (на прикладі міграційних потоків між ЄС і Україною) // Одеський національний університет імені Мечникова. 2015. 20 с. URL: https://www.lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2015/12/aref_kurunova.pdf
7. Лібанова Е. М. Україна: глибина нерівності / Е. М. Лібанова. 2016. URL: <http://gazeta.dt.ua/internal/ukrayina-glibina-nerivnosti-.html>
8. Глобальна економіка XXI століття: людський вимір [монографія] / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, А. М. Колот [та ін.]; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Д. Г. Лук'яненка та д-ра екон. наук, проф. А. М. Поручника. К.: КНЕУ, 2008. 420 с.
9. Рибчук А. В. Глобальна виробнича інфраструктура світового господарства: теорія і практика: монографія. 2009.
10. Міжнародна економіка. За редакцією А. П. Румянцева. К.: Знання Прес, 2006. 447 с.
11. Січко С. М. Міжнародна трудова міграція як форма міжнародних економічних відносин // Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Випуск 10. С. 112–116.
12. Стаканов Р. Д. Регулювання міжнародної трудової міграції на регіональному та глобальному рівнях [Електронний ресурс] / Р. Д. Стаканов // Економіка і суспільство. 2016. Випуск 5. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/5_ukr/13.pdf
13. Міжнародна міграція робочої сили та механізми її регулювання [Текст]: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / О. І. Ступницький; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. 270 с. Бібліогр.: С. 265–268. 200 прим. ISBN 966-439-006-2
14. Туль С. І. Трансформація світового ринку праці в умовах діджиталізації. Автореферати та анотації дисертацій. 2019.
15. Міжнародні економічні відносини: історія, теорія, політика: підручник / А. С. Філіпенко. Київ: Либідь, 2019. 958 с.: рис., табл. Бібліогр. в підрядк. прим. ISBN 978-966-06-0806-1. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2020/02/9/239843/>
16. Фрідмен Т. Світ плаский / Т. Фрідмен. Київ: «Акта», 2008. 664 с.
17. Чорна В. О. Динаміка міграційних процесів в Україні: соціологічний аналіз. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу Києво-Могилянська академія]. Серія: Соціологія. 2015. (258, Вип. 246). С. 175–180.
18. Adams Richard H. Remittances, Household Expenditure and Investment in Guatemala. World Bank Policy Research Working Paper. 2005. No. 3532. URL: <http://ssrn.com/abstract=695362> (March).
19. Marshall R. Migration and domestic labour markets Auctions and employment demand versus public police [Electronic source] / R. Marshall. 2012. URL: <https://www.epi.org/publication/bp350-adjusting-migration-domestic-labor-markets/>
20. McCallum B. T. International monetary economics. OUP Catalogue. 1996.
21. McKenzie David and Hillel Rapoport. Network Effects and the Dynamics of Migration and Inequality: Theory and Evidence from Mexico. Bureau for Research in Economic Analysis of Development (BREAD) Working Paper. April 2005. No. 063. URL: <http://www.cid.harvard.edu/bread/papers/working/063.pdf>
22. Mora J., Taylor J. E. Determinants of Migration, Destination and Sector Choice: Disentangling Individual, Household and Community Effects. In Заглар Цзден and Maurice Schiff, Eds., International Migration, Remittances, and the Brain Drain. New York: Palgrave Macmillan. 2005.

23. Osterhammel J., Petersson N.P. Geschichte der Globalisierung. Dimensionen, Prozesse, Epochen. Munchen, 2007.
24. Taylor J.E., Martin P.L. Human Capital: Migration and Rural Population Change. In: B.L. Gardner & G.C. Rausser (ed.), Handbook of Agricultural Economics. 2001. Edition 1. Volume 1. Chapter 9. P. 457–511, Elsevier.
25. Common Basic Principles for Immigrant Integration Policy in the EU. URL: https://ec.europa.eu/migrant-integration/library-document/common-basic-principles-immigrant-integration-policy-eu_en
26. Declaration on European Digital Rights and Principles. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/declaration-european-digital-rights-and-principles>
27. The Digital Markets Act: ensuring fair and open digital markets. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019–2024/europe-fit-digital-age/digital-markets-act-ensuring-fair-and-open-digital-markets_en
28. EU4Digital. URL: <https://eufordigital.eu/discover-eu/eu4digital-networks/>
29. Eurofound 2015. Sixth European Working Conditions Survey: 2015. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/surveys/european-working-conditions-surveys/sixth-european-working-conditions-survey-2015>
30. Migration Data Portal. Migrant integration. URL: <https://www.migrationdataportal.org/themes/migrant-integration>
31. A Europe fit for the digital age. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019–2024/europe-fit-digital-age_en
32. URL: <https://ru.slovoidilo.ua/2021/03/18/infografika/obshhestvo/trudovaya-migraciya-skolko-ukraincev-rabotali-granicej-2019–2021-godax>
33. URL: <https://cedos.org.ua/researches/vymushena-migraciya-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-24-bereznia-2022/#:-:text=%D0%97%D0%B0%20%D0%BE%>
34. URL: https://zaxid.net/bilshist_ukrayinskih_it_fahivtsiv_cherez_vyynu_pereyhali_u_lviv_n1540716
35. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2021/11/15/679762/>

References

1. Bilorus O. H., Lukianenko D. H. Hlobalizatsiia i bezpeka rozvytku. O. Bilorus, D. Lukianenko. 2007. 733 s.
2. Vavryshchuk H. Г. Emihratsiia robochoi syly z Ukrainy: teoretyko-metodolohichni aspekty [Elektronnyi resurs] / H. Г. Vavryshchuk. 2006. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7056/Vavryshchuk_Emihratsiia_robochoi_syly.pdf?sequence=1&isAllowed=y
3. Trudova mihratsiia z Ukrainy do YeS: makroekonomichni vymir [Tekst]: monohrafiia / M. M. Vidiakina, R. D. Stakanov; In-t mizhnar. vidnosyn, Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka. K.: DKS, 2011. 198 s.: rys., tabl. Bibliohr.: S. 162–179. 300 prym. ISBN 978-966-2339-31-4
4. Haidutskyi A. Mihratsiinyi kapital v Ukraini: prykhovana realnist [Tekst] / A. Haidutskyi // Dzerkalo tyzhnia. 2007. № 15. S. 1, 8.
5. Dembitska A. V. Osnovni etapy mizhnarodnoi mihratsii robochoi syly / A. V. Dembitska // Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Ekonomika. 2013. T. 18, Vyp. 4(1). S. 149–152. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2013_18_4\(1\)_39](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2013_18_4(1)_39)
6. Kurunova Yu. O. Mizhnarodna mihratsiia robochoi syly yak chynnyk ekonomichnoho rozvytku krain (na prykladi mihratsiinykh potokiv mizh YeS i Ukrainoiu) // Odeskyi natsionalnyi universytet imeni Mechnykova. 2015. 20 s. URL: https://www.lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2015/12/aref_kurunova.pdf
7. Libanova E. M. Ukraina: hlybyna nerivnosti / E. M. Libanova. 2016. URL: <http://gazeta.dt.ua/internal/ukrayina-glibina-nerivnosti-.html>
8. Hlobalna ekonomika KhKhI stolittia: liudskyi vymir [monohrafiia] / D. H. Lukianenko, A. M. Poruchnyk, A. M. Kolot [ta in.]; za zah. red. d-ra ekon. nauk, prof. D. H. Lukianenka ta d-ra ekon. nauk, prof. A. M. Poruchnyka. K.: KNEU, 2008. 420 s.
9. Rybchuk A. V. Hlobalna vyrobnycha infrastruktura svitovoho hospodarstva: teoriia i praktyka: monohrafiia. 2009.
10. Mizhnarodna ekonomika. Za redaktsiieiu A. P. Rumiantseva. K.: Znannia Pres, 2006. 447 s.
11. Sichko S. M. Mizhnarodna trudova mihratsiia yak forma mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn // Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky. 2016. Vypusk 10. S. 112–116.
12. Stakanov R. D. Rehuliuвання mizhnarodnoi trudovoi mihratsii na rehionalnomu ta hlobalnomu rivniakh [Elektronnyi resurs] / R. D. Stakanov // Ekonomika i suspilstvo. 2016. Vypusk 5. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/5_ukr/13.pdf

13. Mizhnarodna mihratsiia robochoi syly ta mekhanizmy yii rehuliuвання [Tekst]: pidruch. dlia stud. vyshch. navch. zakl. / O.I. Stupnytskyi; Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka. K.: VPTs «Kyivskiy universytet», 2008. 270 s. Bibliohr.: S. 265–268. 200 prym. ISBN 966-439-006-2
14. Tul S. I. Transformatsiia svitovoho rynku pratsi v umovakh didzhitalizatsii. Avtoreferaty ta anotatsii dysertatsii. 2019.
15. Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny: istoriia, teoriia, polityka: pidruchnyk / A.S. Filipenko. Kyiv: Lybid, 2019. 958 s.: rys., tabl. Bibliohr. v pidriadk. prym. ISBN 978-966-06-0806-1. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2020/02/9/239843/>
16. Fridmen T. Svit plaskyi / T. Fridmen. Kyiv: «Akta», 2008. 664 s.
17. Chorna V. O. Dynamika mihratsiinykh protsesiv v Ukraini: sotsiolohichniy analiz. Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnogo universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu Kyievo-Mohylianska akademii]. Seriia: Sotsiolohiia. 2015. (258, Vyp. 246). S. 175–180.
18. Adams Richard H. Remittances, Household Expenditure and Investment in Guatemala. World Bank Policy Research Working Paper. 2005. No. 3532. URL: <http://ssrn.com/abstract=695362> (March).
19. Marshall R. Migration and domestic labour markets Auctions and employment demand versus public police [Electronic source] / R. Marshall. 2012. URL: <https://www.epi.org/publication/bp350-adjusting-migration-domestic-labor-markets/>
20. McCallum B. T. International monetary economics. OUP Catalogue. 1996.
21. McKenzie David and Hillel Rapoport. Network Effects and the Dynamics of Migration and Inequality: Theory and Evidence from Mexico. Bureau for Research in Economic Analysis of Development (BREAD) Working Paper. April 2005. No. 063. URL: <http://www.cid.harvard.edu/bread/papers/working/063.pdf>
22. Mora J., Taylor J. E. Determinants of Migration, Destination and Sector Choice: Disentangling Individual, Household and Community Effects. In Заглар Ізден and Maurice Schiff, Eds., International Migration, Remittances, and the Brain Drain. New York: Palgrave Macmillan. 2005.
23. Osterhammel J., Petersson N. P. Geschichte der Globalisierung. Dimensionen, Prozesse, Epochen. Munchen, 2007.
24. Taylor J. E., Martin P. L. Human Capital: Migration and Rural Population Change. In: B. L. Gardner & G. C. Rausser (ed.), Handbook of Agricultural Economics. 2001. Edition 1. Volume 1. Chapter 9. P. 457–511, Elsevier.
25. Common Basic Principles for Immigrant Integration Policy in the EU. URL: https://ec.europa.eu/migrant-integration/library-document/common-basic-principles-immigrant-integration-policy-eu_en
26. Declaration on European Digital Rights and Principles. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/declaration-european-digital-rights-and-principles>
27. The Digital Markets Act: ensuring fair and open digital markets. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019–2024/europe-fit-digital-age/digital-markets-act-ensuring-fair-and-open-digital-markets_en
28. EU4Digital. URL: <https://eufordigital.eu/discover-eu/eu4digital-networks/>
29. Eurofound 2015. Sixth European Working Conditions Survey: 2015. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/surveys/european-working-conditions-surveys/sixth-european-working-conditions-survey-2015>
30. Migration Data Portal. Migrant integration. URL: <https://www.migrationdataportal.org/themes/migrant-integration>
31. A Europe fit for the digital age. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age_en
32. URL: <https://ru.slovoidilo.ua/2021/03/18/infografika/obshhestvo/trudovaya-migraciya-skolko-ukraincev-rabotali-granicej-2019-2021-godax>
33. URL: <https://cedos.org.ua/researches/vymushena-migraciya-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-24-bereznia-2022/#:~:text=%D0%97%D0%B0%20%D0%BE%20>
34. URL: https://zaxid.net/bilshist_ukrayinskih_it_fahivtsiv_cherez_vyynu_pereyihali_u_lviv_n1540716
35. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2021/11/15/679762/>